

Anmeldelser og litteraturnyt

Ved arkivar, cand. mag. Hans Chr. Bjerg, professor H. P. Clausen, seniorstipendiat, cand. mag. Ole Degn, stud. mag. Lars Dybdahl, overarkivar, dr. phil. Vagn Dybdahl, lektor, dr. phil. Jens Engberg, universitetsadjunkt, cand. mag. Jørgen Fink, generalkonsul, professor, dr. phil. Troels Fink, arkivar, cand. mag. Ib Gejl, universitetsadjunkt, mag. art. Sv. E. Green-Pedersen, arkivar, mag. art. Chr. R. Jansen, universitetsadjunkt, cand. mag. P. C. Willemoes Jørgensen, undervisningsassistent, cand. mag. Hans-Norbert Lahme, arkivar, cand. mag. Finn H. Lauridsen, kandidatstipendiat, cand. phil. Erik Lund, universitetsadjunkt, cand. mag. Niels Lund, afdelingsleder, cand. mag. Helge Paludan og arkivar Paul G. Ørberg.

Gillian Fellows Jensen:

Scandinavian Settlement Names in Yorkshire. (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning Nr. 11. København 1972). XX + 276 s.

Der har længe været enighed om, at de danske stednavne i det østlige og nordlige England er et særdeles væsentligt vidnesbyrd om den danske bosættelse i vikingetiden. Det slog Worsaae fast, da han i 1851 som den første gjorde opmærksom på deres muligheder som historisk kildemateriale, og siden har den svenske filolog Eilert Ekwall og den engelske historiker Sir Frank Stenton – for blot at nævne de mest kendte blandt mange – udnyttet dem og betragtet dem som bevis for en storstilet dansk immigration, en folkevandring, som på grundlag af de forskellige typer af stednavne tilmed kunne inddeles geografisk og kronologisk; til en vis grad kunne endda hændelsesforløbet defineres nærmere, idet koloniseringen med støtte i stednavnemønstret bestemtes som et i det væsentlige fredeligt foretagende uden den fordrivelse

af angelsakserne med ild og sværd, som Worsaae havde forestillet sig.

Det smukke billede, som på denne måde var bygget op, faldt i flere henseender sammen, da P. H. Sawyer tog dette problem op i sin *The Age of the Vikings* fra 1962. Han anførte på rent kildekritisk grundlag betæneligheder ved at betragte stednavnene på -by sammensat med et dansk personnavn som generelt tidlige og hidrørende fra vikingehærenes bosættelse 876–880 og ved at betragte dem og torp'erne som spor kun af dansk kolonisering. Hovedargumentet var for begge grupper vedkommende det, at der ikke forelå dateringskriterier før Domesday Book fra 1086, der er det tidligste belæg for langt hovedparten af stednavnene; de kunne være blevet til på et hvilket som helst tidspunkt inden for 200 år, og da danske personnavne kom på mode blandt englændere i meget betydelig grad, og samtidig ordene *by* og *torp* optoges som låneord i engelsk, så var måske, når det kom til stykket, ikke mere end en fjerdedel af by'erne danske, og torp'erne burde som udflytterbebyggelser

lades helt ude af betragtning. Også de såkaldte Grimston-hybrider, stednavne dannet af et dansk personnavn og et engelsk stednavneelement -tun, ville Sawyer eliminere. Hvad dem angår havde man tidligere opereret med to tolkningsmuligheder: de kunne enten skyldes dansk bosættelse i egne, hvor den engelske befolkning var talmæssigt overlegen – altså vise den danske koloniserings marginalområder – eller være resultatet af en danskers overtagelse af en ældre engelsk bebyggelse, hvorved hans navn havde erstattet den tidligere engelske ejers. Disse blandede navne kunne, mente Sawyer, som de forannævnte mest nærliggende antages at gå tilbage til englændere med danske navne, selv om han var villig til at anse muligheden for overtagelse for sandsynlig i nogle tilfælde.

Selv om få var beredte til at følge Sawyer i hans konklusion, nemlig at den danske bosættelse havde haft et meget ringere omfang end tidligere antaget, at en del af dens spor var falske, fordi de skyldtes englændere, der var maskerede med danske navne og danske låneord for bebyggelser, så erkendtes det fra stednavneforskernes side, at her var tale om indvendinger, som ikke kunne imødegås med den forhåndenværende kundskab om stednavnene. Der måtte nye undersøgelser til. Sawyer provokerede kort sagt filologerne til at tænke i nye baner, til at fremlægge nye argumenter for deres dateringer og deres historiske konklusioner.

I 1935 publicerede L. W. H. Payling en afhandling, hvor han for et mindre område af Lincolnshire undersøgte forholdet mellem stednavnene og de geologiske forhold. Han nåede til det resultat, at stednavnene på -by i det store og hele var placeret under ringere geologiske betin-

gelser end de engelske stednavne med -tun og ældre endelser, og drog heraf den slutning, at disse stednavne ikke var udtryk for nogen voldskolonisering med fordrivelse af egnens engelske indbyggere og overtagelse af deres landsbyer; de vidnede tværtimod om en fredelig nyopdyrkning i områder, som englænderne ved danskernes ankomst endnu ikke havde ryddet for skov og bragt under ploven. Dette passede for så vidt jo udmærket med Sayer's tese om en bebyggelsesudvikelse over et par århundreder, mest ved den engelske befolkning selv, men denne idé anså Kenneth Cameron, professor i Nottingham og leder af The English Place-Name Society, for uholdbar – først og fremmest af økonomiske grunde. Han har derfor i tre afhandlinger taget Paylings tråd op for et langt større område og undersøgt først by'navne, siden torp'er og hybrider i deres sammenhæng med geologiske og geografiske faktorer i hele Femborgsområdet, og er nået frem til den tese, at der foruden hærens bosættelse rimeligvis må regnes med en sekundær indvandring bag hærenes linjer. Dels er de danske stednavnes mængde og karakter et vægtigt argument imod Sawyer's tolkning af dem, dels viste de sig at mangle forbindelse, rent topografisk vurderet, med hærenes centre i borgene. Det kunne også fastslås, at anvendelsen af -torp i England svarer til anvendelsen i Danmark. Torp'erne er yngre og oftest sekundære. Endelig har Cameron fået hold på Grimston-hybriderne. Den geologisk-geografiske undersøgelse af dem viste, at deres beliggenhed svarede til de engelske landsbyers, de optog de bedste lokaliteter på egnen og lå ofte på strategisk vigtige steder. På denne baggrund må de – som helhed betragtet – tolkes som levn af en første bosæt-

telsesfase, hvor danskere har overtaget engelske landsbyer.

En tilsvarende, men væsentlig udførligere undersøgelse af forholdene i Yorkshire foreligger her fra Gillian Fellows Jensen, der med sin disputats fra 1968 om de danske personnavne i Lincolnshire og Yorkshire (anm. i HISTORIE Ny række VIII, 2 s. 248 ff.) placerede sig som en af de førende kendere af dette kildemateriale. Hun giver først en filologisk inddeling af materialet i grupper efter dannelsesmåde og anvendte led og behandler i navnelister hvert eneste stednavn, giver kildehenvisninger og etymologi; oftest blot med henvisninger til tidligere behandlinger, men ikke sjældent med forbedringer af det hidtil akcepterede. På dette grundlag følger så undersøgelsen af stednavnernes relationer til de geologiske og geografiske faktorer, som i ikke ringe omfang er studeret i marken, og, under inddragelse af alt relevant materiale, også historisk og arkæologisk, en vurdering både af stednavnernes alder og af de bebyggelses alder, som de er knyttet til.

Med hensyn til det geologiske aspekt når Fellows Jensen til samme opfattelse som Cameron. Grimstonhybrider og skandinaviseringer må betragtes som de ældste, derefter følger by'erne og yngst er torp'erne. Denne konklusion støttes overbevisende med mange argumenter, som er gammelkendte i dansk stednavneforskning, men ikke tidligere anvendt på dette materiale: skattevurderinger, antal sognebyer inden for de enkelte typer, antal bebyggelser, der udviklede sig til dobbeltbyer, senere antal øde eller helt forsvundne bebyggelser af de respektive typer etc. Mest afgørende er dog nok det argument, der bygges på de anvendte personnavne. Man har tidligere søgt at ind-

dele stednavnene kronologisk ved at undersøge, hvilke grupper der havde navne, som oftest forekom selvstændigt i Domesday Book. Det viste sig, at personnavnene i by-gruppen forekom sjældnere end dem i torp-gruppen, altså i højere grad syntes forældede i 1086, hvorfor by'navnene kunne anses for de ældste. Sawyer gjorde imidlertid opmærksom på svaghederne ved denne anvendelse af Domesday Book, og Fellows Jensen fandt i sin disputats heller ingen støtte til metoden. I sit nye arbejde har hun imidlertid i stedet konstateret, at kun en forsvindende ringe del af det samlede antal stednavne på -by er sammensat med oldengelske personnavne. Det drejer sig ud af 119 tilfælde om i alt syv, mod 108 med skandinaviske personnavne; i torp-gruppen er der otte mod 83. Dette forhold eliminerer i virkeligheden muligheden for, at Sawyer's indre bebyggelsesekspansion ved englændere med danske navne kan komme på tale som forklaring på de mange danske stednavne i England, for nok begyndte englænderne at døbe deres børn med danske navne, men ikke i et sådant omfang, at der dårligt skulle smutte oldengelske personnavne med, hvis hovedparten eller blot en væsentlig del af by'navnene i virkeligheden skyldtes englænderne selv. Det viser, at såvel by'- som torp'navnene hører hjemme i dansk miljø og er dannet så tidligt, at danskerne ikke i nævneværdigt omfang var begyndt at give deres børn engelske navne eller var hørt op at tale dansk.

Et interessant supplement til bestemmelsen af hybriderne som vidnesbyrd om den første bosættelse og om hvert eneste brev, viser, hvilket vælggrafisk op og er i det hele anlagt efter de samme principper som de tid-

egentlig overtagelse af engelske landsbyer er hentet i arkæologisk kildemateriale. I Yorkshire findes et antal stenkors, nu ofte indmurede i kirkerne, nogle dog stuvet mere eller mindre tilfældigt hen i en krog indendøre som de herlige eksemplarer i Middleton nær Pickering; de ældste er rent engelske i stilen, men de yngre, flertallet, viser en stil der tydeligt, men med meget vekslende held, stræber at tilfredsstille vikingsmag ved anvendelse af nordiske motiver og ornamenter. De ældste af disse vikingekors kan dateres så tidligt som til omkring 900, og hvor de findes i landsbyer med engelske navne, må man antage, at vikinger har slået sig ned der, uden at de har påvirket navnet, og de findes hovedsagelig på strøg, hvor navne på -by og -torp er sjældne, men hvor der er talrige hybrider og skandinaviseringer.

Med disse undersøgelser af Cameron og Gillian Fellows Jensen er der kommet virkelig solid bund under de konklusioner, som drages af stednavnene, og de er i store træk de samme som før Sawyer. Den gyngende grund under det gamle hus er blevet overbevisende piloteret, og som historiker må man glæde sig særdeles over at se sit fags problemstillinger taget så grundigt og kompetent op fra filologisk hold. Her er i virkeligheden tale om en sjælden imødekommenhed med hensyn til at undersøge, hvorledes ens eget materiale rettelig bør struktureres og analyseres for at give svar på andres problemer. Gillian Fellows Jensen har arbejdet ikke blot som filolog, men også som en fortrinlig historiker.

Hermed være dog ikke sagt, at der ikke er spørgsmål tilbage eller ting at være en smule utryg ved. Man kan således ikke undgå en gang imellem at nære en vis uro for, hvorle-

des en statistiker ville se på tilbøjeligheden til at omsætte ganske små tal til procentstørrelser. 23 stk. erhverver nemt en vildledende repræsentativitet, når de præsenteres som 67 %; man glemmer nemt, hvor små tal man har at basere sine konklusioner på. Det er også vanskeligt i forbindelse med korreleringen af stednavnetyper og geologiske forhold at slippe den tanke, at andre faktorer end de geologiske kan have spillet en rolle; måske kan rent tilfældige, måske irrationelle faktorer have fået en gruppe nybyggere til at slå sig ned et sted, der på vore undergrundskort tager sig mindre attraktivt ud, valgt en mindre plet grus frem for en større midt i moræneleret. Og havde de først fået den ryddet, før de opdagede fejltagelsen, har der skullet meget til, før de flyttede. Rejser man denne indvending, vil man nok få til svar, at i det enkelte tilfælde beviser et steds beliggenhed i forhold til geologien ikke noget, man kan ikke skrive den enkelte landsbys eller det enkelte stednavns historie på dette grundlag, men når det samme mønster tegner sig tilstrækkeligt ofte, bliver det efterhånden muligt at uddrage en hovedregel; det bliver berettiget at hævde, at hybriderne »as a class« er de ældste og vidner om overtagelse af engelske landsbyer i drift, by'erne »as a class« de næstældste og vidner om kolonisering »in the strict sense«, nyopdyrkning.

Forholdet mellem disse to former for kolonisering kunne man godt ønske belyst lidt nærmere. Cameron går som nævnt ind for, at man sætter skel mellem hærenes bosættelse og en sekundær indvandring i ly deraf og mener at finde den afspejlet i stednavnemønstret, men dette problem lister Gillian Fellows Jensen uden om, næsten målbevidst. Hun synes nærmest

at dele anskuelser med Sawyer, der ikke vil høre tale om nogen sekundær indvandring, idet hun taler om det tidspunkt, »when the Scandinavians in Yorkshire began to spread out from the original places of settlement«. Danskerne forudsættes således, efter at de ved Halfdans og andre høvdinges jorduddelinger 876–80 var blevet installeret i de egne, der nu præges af Grimston-hybrider og skandinaviseringer, at have begået en veritabel koloniseringsekspllosion og en dertil hørende befolkningsekspllosion, der gav sig udslag i de mange by'er og torp'er og andre navne, og det endnu inden deres sprog og deres personnavneskik blev nævneværdigt angliceret. Det er i sig selv en præstation, og helt overvældende bliver den, når man husker på hærenes ringe talstyrke. Vikingehærene taltes ikke i tusinder og atter tusinder, selv om også Sawyer's tal skulle være en kende i underkanten. Burde man ikke, da hærene på grund af deres ringe størrelse næppe kan tilskrives en sådan kolonisering, som det samlede stednavnemateriale vidner om, og da, som ovenfor omtalt, koloniseringen må skyldes danskere, ikke englændere med danske navne, og da stednavnene nu grupperer sig, som de gør, overveje muligheden af, at hybrider og skandinaviseringer »as a class« vidnede om hærenes bosættelse, der særdeles rimeligt kan antages i det hele at have formet sig som en overtageelse af eksisterende landsbyer, som hærenes medlemmer kunne leve af, mens by'er og torp'er stammede fra en indvandring i ly af hærene, men ikke nødvendigvis i nær forbindelse med disse? – Denne problemstilling skulle nok være værd at interessere sig for i forbindelse med Østangel og grevskaber som Bedford, Northampton, Cambridge, Huntingdon.

Her sad hære af samme karakter som i Lincoln, Leicester eller Derby, men her er ganske få danske stednavne, og det er overvejende hybrider og skandinaviseringer. Forhåbentlig giver Gillian Fellows Jensen os en behandling også af disse områder.

Niels Lund

Festskrift til Povl Bagge. Redigeret af Johnny Leisner, Lorenz Rerup og Vagn Skovgaard-Petersen. (Den danske historiske forening, 1972). 400 s.

Denne udgivelse er baseret på 17 historiske afhandlinger i festskriftrammen; rammen vil der ikke blive taget stilling til, men i det følgende vil det blive forsøgt at præsentere i korte træk hovedindholdet af afhandlingerne.

To af disse er teoretiske, resten har taget emner op (næsten udelukkende fra Danmarkshistorien) fra 1500-tallet til nutiden. Der er ingen sammenhæng, de mest forskellige sider af videnskaben tages op, og redaktionen har fornuftigvis placeret afhandlingerne i rækkefølge efter forfatternavnets alfabetiske placering.

De to teoretiske bidrag er forfattet af to af skriftets redaktører. Med udgangspunkt i Rousseau som et forbillede for franske revolutionære gør Johnny Leisner nogle betragtninger gældende over tænkerens reelle indflydelse på de politiske beslutninger. Hans konklusion er, at det er mindre frugtbart at rette opmærksomheden mod tænkerens system end på modtagernes generelle situation og deres fortolkninger af det tilbudte idegrundlag. Den Rousseau, de revolutionære hylkede, hav-